

Denne kolonne er
forbeholdt sensor.

Når en skal beskrive den norske
høy middelalderstaten kan det virke nærliggende
å begrense tidsperioden fra før eksempelvis 1100-tallet
til 1300-tallet, for så spesifikt beskrive samfunns-
ordningen disse omtrentlige 200 årene. Problemet
med dette ~~er~~ er at det er såpass mange
momenter som har rot i tiden før ~~1100-tallet~~,
at bildet fort blir for enkelt. Tingordningen
har røtter fra før år 1000 e.kr., og den
høye andelen selveiende bønder har også
røtter fra tidligere tider, sammen med topo-
grafiske årsaker. I oppgaven har jeg derfor
i like valgt å fokusere særlig på tidsperioden,
men heller prøvd å gi et best mulig bilde
av staten slik den kan karakteriseres som
i høy middelalderen, slik den var i Norge
(som forevrig, lik resten av Norden, lå litt etter
resten av Europa). Altså som en norsk høy middel-
alderstat, ikke som "Norge - 1100-1300".

Denne kolonne er forbeholdt sensor.

Den norske høymiddelalderen ligger på en måte etter den øvrige europeiske, da av forsinkede grunner. Kristningen av Norge skjedde senere enn hos våre naboer i vest, de britiske øyene, for eksempel. Jeg skal ikke videre spekulere i dette. Når jeg nå tar for meg den norske høymiddelalderstaten, vil jeg derfor presisere at jeg ikke nødvendigvis holder meg til en vanlig, rigid inndeling av årstallene men at jeg tar med meg tittel som andre ville sagt er et fenomen tilhørende tidlig norsk middelalder. Dette gjør jeg nettopp fordi inndelingen i årstall ikke samsvarer med den gradvise utviklingen fra vikingtiden og inn i union med Danmark.

Den norske høymiddelalderstatens funksjoner var mangfoldige, og rører således ved flere aspekter av et samfunn. Militært skulle den overholde kongens suverenitet i hele riket, som også inkluderte vestkantsviket; Grønland, Island, Færøyene, Isle of Man, Hebridene, og over tid flere og flere øyer rundt omkring Nordsjøen og Storbritannia, (som vi kjenner det i dag). Når en sier "overholde kongens suverenitet" impliserer dette forsvar mot ytre såvel som indre fiender. Ytre fiender kunne være andre vikingar, best som høvdingar eller konger fra Sverige og Danmark (ordet "viking" tilhører kanskje ikke egentlig høymiddelalder, men fordi krigstokter fortsatt fant sted, ~~vil~~ vil ikke ordet være en anachronisme), eller konger fra andre steder, for eksempel dagens Storbritannia. Indre fiender vil være dem som utfordret kongens ~~vold~~ monopol, det vil si alt fra røvere til dem som ville styrke kongen og hans styre, altså andre høvdingar (gjørne i allianse med andre høvdingar og

Denne kolonne er
forbeholdt sensor.

stormenn). Ved å overholde kongens suverenitet ville man også beskytte befolkningen, noe som ligger i begrepet "forsvar mot indre fiender". Til dette formålet hadde man i sær to redskaper: kirken, som satt (ikke bokstave) rundt om på kongens krongods, som administratører av fylkene/lenene. Disse hadde igjen gjerne sin lille share av væpnede menn. Grunnet den lange kystlinjen hadde man også leidangene, som bondene var sammen om. Leidangene er forøvrig også et resultat av tradisjoner fra vikingtiden (hvor man risket at slip for å gå i viking) sammen med at man ikke har feiddoms og gods-system av samme betydning som i Europa. Høyere grad av selvstendige bønder samt topografiske forhold (for mye fjell for viddere), er blant de mest markant medvirkende faktorer til dette. Det er forøvrig viktig å presisere at leidangene kanskje først og fremst var et veru mot ytre fiender. Og med leidangene følger også diverse militærtekniske finesser, blant annet et godt utviklet signal-system for å varsle mot invasjon (bål på fjelltoppene langs kysten).

En annen, kanskje viktigere enn det militære, er den økonomiske funksjonen til den norske høymiddelalderstaten. Skatter, avgifter og bøter var de viktigste inntektene til kongen, og dermed derfor det økonomiske maktgrunnlaget. Ved siden av dette hadde man noe handel, (samt at nordmennene aldri helt klarte å gi slipp på utenlandshejringene) som andre inntektskilder. Senere kommer også skattlegging av samene (først handel, deretter skattlegging under dansketiden). Det økonomiske grunnlaget gir også grunnlag for et mer omfattende embetsverk

Denne kolonne er
forbeholdt sensor.

som igjen kunne styrke det økonomiske grunnlaget. Dette embetsverket, som jeg velger å kalle det, besto først og fremst av kongens hird, som kunne være bordfast eller ikke. Den bordfaste hirden kan sies å være et slags rådsråd, da disse alltid var med kongen. De som ikke var bordfaste, satt på kongens eget gods, omtrent som hans vasaller, og var på samme vis en slags lensherver over sine len. Her vil jeg igjen presisere at man ikke har en like utbredt grad av feydelisme og gods-system som på kontinentet. Samtidig var embetsverket også en viktig del av det å administrere Vesterhavsviket, da reisekostene over så store avstander varshelig lot seg gjennomføre.

Når en snakker om høy middelalderstatens økonomiske fundament, bør en også nevne begreper som landsskyld, leilending, og selveiere, samt vise hvem som eide hva. Den "gruppen" som eide minst, var faktisk kongen, hvis krongods bare besto av rundt 7% av jorda. Adelen, som var svært feitelig eide aldri mer en 20% av jorda, mens kirken eide rundt en tredjedel, og over tid enda mer (nesten 50%!), da folk kunne finne på å gi jord for å bli knytt synd. Med disse tallene står vi igjen med rundt 40%, som bondene eide selv. Spesielt Agder og Telemark hadde mange selveiende bønder (blant annet grunnet topografiske forhold). Kongens, adelens og kirkes jord ble så leid ut til leilendinger (ovrigtalen votet ikke selv rundt i årene), samt noe av de selveiende bondenes jord. Landsskyld er i denne sammenheng det man betaler for jorda, en slags form for eiendomsskatt (for å bruke nok en økonomisk...).

Denne kolonne er
 forbeholdt sensor.

Å påstå at grunnlegging av byer var en av høymiddelalder-
 staters funksjoner, vil vel være å ta på begrepene litt langt.
 Men likevel vil det nok være greiest å legge etablering
 av handels- og administrasjonssentra under denne kate-
 gorien. Her det berto, for å gi en rask gjennomgang,
 av flere høvdingdommer, som over tid allierte seg
 med hverandre for å ta over andre igjen. Over tid
 utviklet disse seg til kongedømme, men som over
 lang tid måtte nettopp skiftende allianser
 innen riket, mellom høvdinge/stormenn over
 hele landet. For å befeste sin posisjon, valgte
 kongen å flytte administrasjonen med seg, slik at
~~den~~ egentlig aldri hadde en hovedstad, men
 snarere flere. Dette kalles i forøvrig reis-
 kongedømmet. Dette sammen med handel og kirken,
 gav grunnlaget for de eldste byene (Bergen, Nidaros/
 Trondheim, Oslo, Tønsberg, med flere). Byene var
 ofte fra før av strandsteder, lempanger (sentra for
 handel), og utviklet seg til byer etterhvert som
 kongene satt sine seter der, sammen med kirken
 som satt bispe seter der. Med byene kommer også
 etterhvert festningene, særlig etter middelalderen, som
 en militær funksjon.

Kirkenes rolle, eller funksjon, som ideologisk leverandør
 blir ikke undervurdert. Utover i middelalderen var
 stortsett hele Norge kristnet (kanskje med unntak av samene,
 som likevel ikke var en del av Norge den gang). Når kongen
 så samarbeidet med kirken, virket dette samlet
 på riket. ~~Her det ofte var kirken som gav~~
 Med kirken kommer lærde, som igjen gikk inn i
 kongens administrasjon eller embetsverk. At man
 kunne skrive var her uhyre vesentlig.

Denne kolonne er forbeholdt sensor.

Kirken eide, som nevnt tidligere, også store landområder, så et samarbeid med den har sett uunngåelig ut. Det bør her også nævnes at konflikter med kirken også var hyppige, som i resten av Europa. Dette har med hvem som skal ha kontroll med hva, da kirken selv ble styrt fra Roma, altså hadde et hierarki ved siden av statens / kongens. Kirkenes funksjon for folket og kongen kan vel sies å primært ha vært ideologisk leverandør, den legitimerer kongemakten (kongen blir velsignet), samt at den var et absolutt nødvendig verktøy for å bygge administrasjon og embetsverk.

Høy middelalderstatens makts grunnlag, har som dens funksjoner, flere sammenhengende aspekter. Det var seg sosialt, økonomisk, militært, administrativt, og så videre. Det sosiale maktsgrunnlaget besto i den sosiale lagdelingen, med bønder, både selveiere og leilendinger, i bunnen, videre med biskoper, erkebiskoper (høygeistlighet) og adel, og med kongen på toppen. Med adelen menes i begynnelsen hird og stormenn alliert med kongen. Adel og geistlighet utgjorde kongens administrasjon, mens bondene primært var det økonomiske maktsgrunnlaget: deres oversteundt underholdt deres ledere. Adelen sammen med bondene utgjorde det militære maktsgrunnlaget. Adelen, som sagt hirden, var kongens private nærfølge, så å si. Hirden skulle overholde kongens voldsmonopol, samt beskytte mot ytre fiender. Bondene utgjorde militært maktsgrunnlag gjennom leidingen, hvor bondene var pålagt å skulle kunne utruste et skip for bruk mot invasjon fra sjøsiden. Dette er forøvrig en forenkling, som ikke viser

Denne kolonne er
 forbeholdt sensor.

eller stor noe om endringene som foregikk
 over tid.

Det administrative maktgrunnlaget, som her også
 innebærer det formelle, er nært knyttet til det
 økonomiske. Embetsverk (eller senere styringsverk)
 sto for innsamling av landskyldavgifter, bøter, med
 mer. Staters oppgaver, funksjoner, ble også administrert,
 sånn som de militære. Det formelle maktgrunnlaget
 besto i lovgivning, som befestet kongens suverenitet.
 Det fremste eksempelet vil kanskje her være Magnus
 Lagabotes landslov av 1274. Andre eksempler som
 befestet kongens posisjon er søgøene, som kanskje
 først og fremst legitimerer (eller i hvert fall prøver å legitimere)
 arveretten etter en konge, noe som var sær-
 viktig i et land med stadig krangling om arverett
 (som ofte endte i regelrett borgerkrig!).

Kirken dannet også en del av statens maktgrunnlag,
 selv om den ofte like gjerne var en konkurrent til
 den (staten som her: kongen). Kirken utstyrte statens
 administrasjon med skrivekyndige, samt at den
 var ideologisk leverandør. Det var Guds vilje at
 kongen styrte, for å si det litt "billig".

Det økonomiske maktgrunnlaget er allerede nevnt:
 bondenes overskudd, sammen med noe handel og
 fortsatt litt plyndring, underholdt statsapparatet (konge,
 adel, kirkelig og administrasjon).

Styringsverket i den norske høymiddelalder-
 staten var hierarkisk, som i alle andre stater
 på samme tid, og kan rangeres i en feyodal-
 pyramide, med konge øverst, adel og geistlighet, og
 bondene på bunnen, for å gjøre det enkelt. Men
 gradene av selveiende bønder gjør nok denne

Denne kolonne er
forbeholdt sensor.

Premsstillingen for en hel igjen, da adelen neppe kan sies å være så mye "høyere" enn visse storbønder. Styringsverket var heller ikke i like stor grad føydelt i forhold til vasall og len. Landet var riktignok delt opp i administrative områder, og ofte styrt av en lensherre, men igjen ser vi at de selveiende bønderne forstyrrer dette bildet. Det er under høymiddelalderen vi ser at norske konger begynner utviklingen av et embetsverk, slik vi kjenner det igjen når vi kommer i union med Danmark (det er kanskje først og fremst her begrepet "embetsverk" hører under). Lovar blir skrevet ned, skatter og avgifter like så, og tingene føyer i pennen det som avgjøres der. Tingene er også en vesentlig del av styringsverket, kanskje det som kjennetegner Norge best fra denne tidsepoken. Tingene er også et slags hovedsebe for de administrative områdene landet er delt inn i (fylkene), Gulating, Eidsivating, og så videre.

Videre kan det om styringsverket påpekes at det ikke var noen form for monarkisk-aristokratisk maktbalanse, slik vi får det etter Magna Carta i England, 1215. Snarere får vi et mer preg av arvekongedømme. Men igjen må det presiseres at dette er under stadig utvikling, på samme måte som Norge gradvis blir en union med Danmark (også forsvært med Sverige samme tiden).

Som en konklusjon bør det sies at den norske høymiddelalderstaten var under stadig utvikling. Overgangen fra vikingtid og tidlig middelalder og inn i høymiddelalderen skjer gradvis. Ser man på statens funksjoner, kan det sies generelt at

Denne kolonne er
forbeholdt sensor.

den får flere oppgaver, etterhvert som staten bygges opp, eller ut, alt etter som. Maktgrunnet blir bredere, samtidig som at Norge, i forhold til sine naboer, spesielt Danmark, begynner å ligge etter, kanskje spesielt økonomisk. Riket er spredt, inntektsgrunnet mindre, og militært blir Norge akterutseilt. Norge klarer ikke å befeste sin posisjon som den ledende makten i Norden, og det hele kulminerer etter i senmiddelalderen i union med Danmark.